

ОДІНІЧНЕ У «САЗІ ПРО СИНІВ ДРОПЛАУГ»

Стаття друга

«Дарунок Одіна»

До смерті Хельгі сага майже нічого не розкажує про Гріма Дроплаугсона. Він перебуває в тіні старшого брата, будучи немов прихований під своїм ім'ям (Grímr – «той, хто ховається під маскою», «закритий шоломом», одне з імен Одіна). Сказано тільки, що молодший брат Хельгі «был высок ростом, очень силен, спокоен и молчалив. Он был весьма домовит» [10, с. 218].

І тільки після фатальної битви в Ейвіндовому Долі Грім «віродився» до активного життя. Молодший син Дроплауг побував у вирі битви, Одінової стихії, був за якусь мить від смерті, відчув на собі повів Одінового потойбіччя¹, однак вижив. Після одужання Гріма ми знаємо його з нового боку: сага пов'язує з ім'ям молодшого сина Дроплауг складання кількох віс. І це, очевидно, не є випадковим, адже виникнення поезії пов'язується в міфології скандинавів-язичників з іменем ватага Мертвого Полювання, повелителя душ мертвих воїнів, одноокого, по суті - напівмертвого, Одіна, котрий здобув потаємне знання після відвідування світу мертвих [1, с. 158], і, як вважалося, промовляв «тільки віршами» [8, с. 217]. Цікавий приклад локалізації вищих знань у потойбічному світі міститься у «Прядці про Торлейва Ярлового Скальда» (*Porleifs þátr jarlsskálds*). Тут іде мова про пастуха Халльбйорна на прізвисько Хвіст, якому ніяк не вдавалося скласти вісу на честь похованого в кургані знаного скальда Торлейва, хоча він часто приходив на могилу й подовгу лежав там, сподіваючись у такий спосіб здобути натхнення. «Но оттого, что скальдом он (Халльбйорн. – А. В.) не был, да и в искусстве этом ничего не смыслил, песнь у него все не выходила, и никак он не мог продвинуться дальше начала, и кроме слов «Здесь лежит скальд», так ничего и не сочинил.

Как-то раз ночью лежит он на кургане, как обычно, а занят он был все тем же делом: старался прибавить к тому, что уже сочинил, какие-нибудь восхваления жителя кургана. Затем он засыпает и после этого видит, что курган открывается и оттуда выходит человек большого роста и в богатой одежде. Он взошел на курган к Халльбьёрну и сказал:

— Вот лежишь ты тут, Халльбьёрн, и очень тебе хочется совершить то, что тебе не дано, — сложишь обо мне хвалебную песнь. И теперь либо ты овладеешь скальдическим искусством — а у меня ты сможешь научиться большему, чем у любого другого, — и сдастся мне, так оно и будет, либо нечего тебе больше над этим биться. Сейчас я скажу тебе вису, и если тебе

¹ У сазі читаємо: «Тут Хельги увидел, что Грим, его брат, пал, а все из нападавших мертвы, Грим же смертельно ранен. Тогда Хельги взял меч, которым бился Грим, и сказал: — Пал ныне тот, кого я считал лучшим» [10, с. 233].

удастся запомнить ее и повторить, когда ты проснешься, ты сделаешься великим скальдом и сочинишь хвалебные песни многим хёвдингам, и немало преуспеешь в этом искусстве.

Потом он потянул его за язык и сказал такую вису:

*Здесь лежит из скальдов
Скальд в умены первый;
Нид сковал даритель
Древка ярый ярлу.
Не слышал, чтоб прежде
За разбой воздал бы —
Люд о том толкует —
Кто монетой этой.*

— Теперь ты станешь настолько сведущим в искусстве поэзии, что сможешь сочинить обо мне хвалебную песнь, когда проснешься. Смотри же, старайся соблюдать размер и будь красноречив, а более всего заботься о кеннингах.

После этого он возвращается назад в курган, и курган закрывается, а Халльбьёрн просыпается, и кажется ему, что он видел его спину. Тогда он вспомнил вису и спустя некоторое время пошел со своим стадом домой и рассказал о том, что произошло. Потом Халльбьёрн сочинил хвалебную песнь о жителе кургана и сделался великим скальдом» [9, с. 496 - 497]. Таким чином, зауважує сучасна дослідниця, «очевидна ситуація передачі поетичного натхнення від мертвих живим» [13, с. 420]. До речі, В. Михайлін, інтерпретуючи поезію скальдів як своєрідну «давньоскандинавську гру в кеннінги», вбачає її основу в загадках, побудованих на тому, що «всі учасники гри володіють своєрідним епічним воїнським кодом, який «переформатує» звичайнісінькі побутові (чоловічі побутові!) поняття, такі як «хвиля», «меч», «золото» тощо» [6, с. 379]. Звичайно, Грім, як і його загиблий брат, не був професійним воїном, не був вікінгом. Його можна віднести до тих, кого називали бондами. Проте «маса мінливостей повсякденного життя підтримувала постійну боєготовність бондів, які частенько змушені були оголювати зброю» [14]. Та й самі дружини вікінгів, на думку О. О. Хлевова, «очевидно, найчастіше мали змішаний склад, де поруч із «професійними вікінгами» була присутня чимала кількість «вікінгів тимчасових», які після походу (чи серії походів) поверталися до свого господарства» [14]. Отже, Грімові, як і іншим вільним чоловікам доби вікінгів, був відомий язичницький «епічний воїнський код», гра елементами якого складала основу поетичної майстерності того часу. Брат Хельгі був членом суспільства, на яке падала «тінь воронів»², птахів бога Одіна.

² Фільм ісландського кінорежисера Храфна Гуннлаугссона, відомий українським глядачам під назвою «Тінь ворона» (ориг. *I skugga hrafnsins*, 1988), розповідає про християнізовану Ісландію, де вирують міжособні пристрасті язичницьких часів.

Одінова порада

«Весьма домовитый» Грім після смерті брата почав поводити себе як людина, поведінковий досвід якої суголосний порадам Одіна у «Промовах Високого». Відмічаючи подібне у поведінці героїв інших саг, Г. Лебедев свого часу писав про те, що середньовічний скандинав «конститується в нормах. Людське існування, саме життя Мідгарда, який сприймався як віддзеркалення, двійник Асгарда, гарантоване лише при зберіганні стійкого зв'язку Асгард – Мідгард. Він забезпечувався, по-перше, регулярним відтворенням міфів – у ритуалах; по-друге, обов'язком людей дотримуватися етичних і соціальних норм, сформульованих асами, що дозволяло якоюсь мірою ототожнити людей та асів і поширити на Мідгард ефективність тих дій, якими аси боронили Асгард від ворожих сил. Так реалізовувалося «благо», носіями якого були боги, god» [5, с. 159].

Етичні норми епохи вікінгів подаються в «Старшій Едді», передусім у згаданих вище «Промовах Високого». У своїх коментарях до них М. І. Стеблін-Каменський писав, що мораль, представлена тут, - «прозаїчна й утилітарна, а інколи навіть егоїстична й цинічна. Особливо рекомендуються в них обережність і недовіра та настійливо засуджуються глупство, довірливість і балакливість. На думку одних дослідників - це мораль простого землероба, інтереси якого обмежені його повсякденними потребами. На думку інших – це мораль вікінга, який багато бачив, вільний від забобонів і покладається тільки на себе» [12, с. 219].

Як би там не було, чия б мораль не була віддзеркалена у *Hávamál* – гречкосія чи вікінга, погодимося з А. Я. Гуревичем, який писав: «Презумпція, що вона покладена в основу повчань у «Промовах Високого», - індивід, який спілкується з потенційними носіями небезпек, однак, який змушений з обережністю й хитрощами знаходити власний шлях у людському середовищі. <...> Доблесть – не відкритість і безпосередність у виявленні почуттів, а, навпаки, підозріливість та невпинна настороженість» [3, с. 80]. У «Старшій Едді» (*Hávamál*, 1) читаємо:

*Прежде чем в дом
войдешь, все входы
ты осмотри,
ты огляди, —
ибо как знать,
в этом жилище
недрузгов нет ли* [12, с. 16].

Замисливши помститися своєму ворогові, Грім, як і повчає Одін-Високий, заздалегідь продумав шлях відступу, подбав про те, як йому треба буде вибиратися з переповненого людьми дому Хельгі сина Асбйорна. Після того, як смертельно поранений мечем Гріма Хельгі Асбйорнсон покликав своїх людей по допомогу, молодший син Дроплауг кинув у стіс дров біля хліву колоду, яку він приніс із собою. «Люди бегут к очагу: они думают, что убийца прыгнул

туда, откуда раздался грохот. Грим же вышел той же дверью, что и вошел» [10, с. 237]. Приклади передбачливості героя зустрічаються і в інших сагах, у цьому «можна вбачати досвід «планування» ризиків, свого роду гру з ними, подібну гри в шахи» [2, с. 237]. Скандинаву доби вікінгів властива не безшабашність, а зважена - в дусі повчань Одіна - стратегія безпеки [2, с. 237].

Але повернімося до «Саги про синів Дроплауг».

Смерть героя і воїн Одіна

В обставинах смерті Гріма теж проступає тінь язичницького бога. Захищаючи честь свого доброзичливця Фіннгейра та його сестри Сігрід від вікінга Гауса, молодший брат Хельгі помер від рани, яку заподіяв йому смертельно вражений мечем Гріма Гаус, та від мстивого чаклунства колишньої наложниці загиблого вікінга. Повідомляючи про те, що Гауса «не брало залізо» і він умів затупляти леза, сага дає зрозуміти читачеві, що вікінг був берсерком – воїном, який перебував під покровительством самого Одіна. Про берсерків у «Сазі про Інглінгів» (VI) Сноррі Стурлусона сказано наступне: «Один мог сделать так, что в бою его недруги становились слепыми или глухими или наполнялись ужасом, а их оружие ранило не больше, чем хворостинки, и его воины бросались в бой без кольчуги, ярились, как бешеные собаки или волки, кусали свои щиты, и были сильными, как медведи или быки. Они убивали людей, и ни огонь, ни железо не причиняли им вреда. Такие воины назывались берсерками» [11, с. 13].

А. Циммерлінг зауважує, що «рідкісне ім'я *Гаус* ...є відлунням язичництва – воно споріднене з іменем *Гаут*, поширеному позначенню Одіна у скальдів» [4, с. 376]. А жінка, яка назвалася лікаркою та взялася перев'язати Грімові рану, а насправді наслала на нього загибель, була Гевьюн Віщункою. Гевьюн (*Gefjun*) - ім'я однієї з богинь-асіній, «юної діви», якій «прислужують ті, хто вмирає у дівочому віці» [4, с. 376; 7, с. 33]. Як особисте ім'я воно, крім «Саги про синів Дроплауг», більше ніде не зустрічається [4, с. 376].

Література

1. Буайе Р. Средневековая Исландия. – М.: Вече, 2009. – 352 с.
2. Головнёв А. В. Антропология движения (древности Северной Евразии). – Екатеринбург: УрО РАН; «Волот», 2009. – 496 с.
3. Гуревич А. Я. Индивид и социум на средневековом Западе. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2005. – 424 с.
4. Исландские саги. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 648 с.
5. Лебедев Г. С. Эпоха викингов в Северной Европе: историко-археологические очерки. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1988. – 286 с.
6. Михайлин В. Тропа звериных слов: Пространственно-ориентированные культурные коды в индоевропейской традиции. – М.: Новое литературное обозрение, 2005. – 540 с.
7. Младшая Эдда. – Л.: Наука, 1970. – 138 с.

8. Неменьи Г. фон. Священные руны. Магические символы Севера. – М.: Изд-во «Велигор», 2007. – 384 с.
9. Прядь о Торлейве Ярловом Скальде // Корни Иггдрасиля: Древнеисландская литература. – М.: ТЕРРА, 1997. – С. 486 – 497.
10. Сага о сыновьях Дроплауг // Исландские саги. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – С. 215 – 243.
11. Снорри Стурлусон. Круг Земной. - М.: Наука, 1980. - 687 с.
12. Старшая Эдда. Древнеисландские песни о богах и героях. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1963. – 259 с.
13. Топорова Т. В. Древнегерманские представления об ином мире // Представления о смерти и локализация Иного мира у древних кельтов и германцев. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – С. 340 – 433.
14. Хлевов А. А. Дружина Севера как исторический феномен // <http://norse.ulver.com/articles/scand/index.html>

Анотація

Стаття репрезентує спробу спроектувати певні атрибутивні ознаки персонажів однієї з «саг про ісландців», «Саги про синів Дроплауг», на деякі характерні властивості верховного бога скандинавів-язичників Одіна, уявлення про які відбилися в еддичних та інших сагових текстах. Матеріал статті може прислужитися при намаганні акцентувати риси одінічного героя в дійових особах родових саг у контексті Одінового культу, язичницьких традицій скандинавів. Публікація сприятиме ідентифікації в «Сазі про синів Дроплауг» свідчень функціонування середньовічного суспільства, розпізнаванню в конкретному саговому тексті відлуння тогочасних релігійних вірувань, моральних цінностей, особливостей побуту тощо.

Ключові слова: середньовічне суспільство, родові саги, язичницька традиція, культ Одіна, «Старша Едда», «Молодша Едда».

Аннотация

Статья представляет собой попытку спроектировать определенные атрибутивные признаки персонажей одной из «саг об исландцах», «Саги о сыновьях Дроплауг», на некоторые характерные свойства верховного бога скандинавов-язычников Одина, представление о которых отразились в эддических и других саговых текстах. Материал статьи может быть полезен при стремлении акцентировать черты единичного героя в действующих лицах родовых саг в контексте культа Одина, языческих традиций скандинавов. Публикация поможет идентификации в «Саге о сыновьях Дроплауг» свидетельств функционирования средневекового общества, распознаванию в конкретном саговом тексте отражения тогдашних религиозных верований, моральных ценностей, особенностей быта и т. д.

Ключевые слова: средневековое общество, родовые саги, языческая традиция, культ Одина, «Старшая Эдда», «Младшая Эдда».

Summary

The article is an attempt to design a specific characters' attribute of one of the "sagas of the Icelanders", "The Droplaug Sons Saga" on some of the characteristic properties of the supreme god of the pagan Scandinavians Odin, the idea of which was reflected in Eddic and other saga texts. The material can be useful in an effort to accentuate the features of the odinic hero in the characters of family sagas in the context of the cult of Odin, the Scandinavian pagan traditions. The published work will contribute to the identification of evidences of medieval society functioning in "The Droplaug Sons Saga", and recognition of the then religious beliefs, moral values, life peculiarities and so on in specific saga text.

Key words: medieval society, family sagas, pagan tradition, Odin cult, "The Elder Edda", "The Younger Edda".